

Rikostuomioiden julkaiseminen avoimesti kaikkien saataville – Avoimen datan lisäämisen ja julkisuuden toteuttamisen haasteet

HAKUSANAT: julkisuusperiaate, avoin data, tietosuoja, henkilötietojen suoja, yksityisyyden suoja, rikosoikeus, rikosprosessi

1. Johdanto

Alempien tuomioistuinten julkiset ratkaisut tai ainakin nykyistä huomattavasti suurempi osa niistä on tulevaisuudessa tarkoitus julkaista avoimena datana. Toisin sanoen käräjä- ja hovioikeuksien samoin kuin hallinto-oikeuksien julkiset tuomiot on tavoitteena saada tiettyjä niistä poistettavia tietoja – esimerkiksi henkilö- ja paikkatietoja – lukuun ottamatta avoimesti verkkoon kenen tahansa luettavaksi.¹ Tavoite on ilmaistu useissa eurooppalaisissa sääntelyinstrumenteissa ja toimenpideohjelmissä sekä kansallisissa hankkeissa ja kehitysehdoituksissa.² Keinoiksi tavoitteen saavuttamiseksi on ehdotettu ensisijaisesti tekoälyteknologiaa hyödyntävien työkalujen kehittämistä, sillä ne helpottaisivat asiakirjojen anonymisointi- tai pseudonymisointityötä.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen kriittisesti mahdollisuuksia saavuttaa tavoite tuomioiden nykyistä merkittävästi laajemmasta avoimesta saatavuudesta teknistä pseudonymisointityökalua hyödyntämällä. Julkisuutta sekä yksityisyyden ja henkilötietojen suojaa koskeva sääntely on monikerroksista ja tulkinannvaraista, mitä ei ole riittävällä tavalla huomioitu edellä mainittuja tuomioiden avoimen saatavuuden tavoitteita ja keinoja määritettäessä. Kun tavoitteita ja keinoja tarkastellaan oikeudellisessa kontekstissa, teknisen sovelluksen mah-

* *Kristiina Koivukari*, OTT, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto. Tämä kirjoitus on laadittu Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa *Is this Public or Private? (PoP)*. Kiitän vertaisarvioitsijoita hyödyllisistä kommentteista sekä University of Helsinki Legal Tech Labin tutkijoita tuesta ja palautteesta kirjoitusprosessin eri vaiheissa.

1. Rikostuomiot ovat sinänsä jo nyt julkisia, mutta pelkkä julkisuus tai pääsy viranomaisen asiakirjoihin on avoimuuden näkökulmasta suppeampi oikeus kuin oikeus tai pääsy avoimeen dataan. Avoimesti julkaistua tietoa voidaan käyttää erilaisiin tarkoituksiin ilman, että julkaisija voi asettaa datan hyödyntämiselle erityisiä ehtoja. Esim. Tanja Jaatinen, *Muokkaako avoin data kansallista julkisuusperiaatetta?*, s. 17–49 teoksessa Päivi Korpisaari (toim.), *Viestintäoikeus nyt – Viestintäoikeuden vuosikirja 2014*. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2015.
2. Näitä tarkastellaan myöhemmin luvussa 2.

dollisuudet vaikuttaa pseudonymisointityön ja edelleen tuomioiden julkaisemisen tehostamiseen ja nopeuttamiseen näyttäytyvät hyvin rajallisina. Toiseksi tuomioiden avoimen julkaisemisen toteuttamisvaihtoehtojen tarkastelu paljastaa myös avoimen datan lisäämisen ja julkisuuden tavoitteiden yhteensovittamattomuuden, vaikka tavoitteet vaikuttavatkin saman suuntaisilta.

Rajaan aiheen käsittelyn rikosprosessiin ja rikosasioita koskeviin tuomioihin, koska niissä sekä julkisuuden että yksityisyyden suojan tarve on korostunut. Edelleen käsittelen aihetta lähinnä rikosasian asianomistajan ja jossain määrin syytetyn tai tuomitun yksityisyyden ja henkilötietojen suojan näkökulmasta, mutta osittain samat kysymykset soveltuvat muihinkin rikosprosessin osallisiin.³

Lähestymistapani on siis siinä mielessä oikeudellinen, että tarkastelen sääntelystä ja sääntelyn taustalla vaikuttavista arvojännitteistä johtuvia haasteita käytännönläheiselle tavoitteelle lisätä tuomioiden avointa saatavuutta. Lähestymistapani ei ole kuitenkaan lainopillinen. Kirjoituksessa ei oteta kantaa siihen, miten rikosoikeudenkäynnissä tai rikosasiaa koskevassa tuomiossa ilmenevien tietojen julkisuus tulisi sääntelyn perusteella ratkaista, tai siihen, mikä on julkisuutta ja toisaalta yksityisyyden ja henkilötietojen suojaa koskevan sääntelyn suhde, sisältö tai soveltamisala.⁴ Sääntelyä koskevan kuvauksen tarkoituksena on tuoda esiin se, kuinka monitahoista ja tapauskohtaista oikeudellinen harkinta on julkisen ja julkaistavissa olevan tiedon määrittämisessä.

Artikkelin lähtökohtana on seuraavassa luvussa 2 esiteltävä avoimen datan lisäämistavoite sekä luvussa 3 käsiteltävä pseudonymisointityökalu, joka on kehitetty henkilötietojen suojaamisen helpottamiseksi tuomioiden avointa julkaisemista toteutettaessa. Koska avoimen julkaisemisen ja henkilötietojen suojaamisen tavoitteet ja keinot ovat osittain päällekkäisiä ja samaan aikaan osittain ristiriitaisia julkisuuden ja yksityisyyden kanssa, käsittelen luvuissa 4 ja 5 julkisuuden ja yksityisyyden merkitystä rikostuomioiden kontekstissa. Tarkastelu osoittaa sekä julkisuuden että yksityisyyden erityisen tärkeän merkityksen rikosprosessissa sekä sen, että julkisuuden ja yksityisyyden välistä jännitettä ei ole mahdollista yleisellä tasolla ratkaista jommankumman hyväksi. Tämän jälkeen luvussa 6 käyn läpi rikostuomioiden julkisuuteen ja yksityisyyteen liittyvää sääntelyä havainnollistaen sääntelyn monikerroksisuutta ja salaamisharkinnan tapauskohtaisuutta. Luvussa 7 palaan avoimen julkaisemisen tavoitteisiin ja keinoihin ja tarkastelen niitä suhteessa perinteiseen viranomaisten asiakirjojen julkisuuteen ja julkisuuden tavoitteisiin. Johtopäätökset on esitetty tiivistetysti luvussa 8.

3. Esim. viime vuosina vilkasta keskustelua aiheuttanutta maalittamista ja muita tuomareihin ja muihin rikosprosessin viranomaisiin kohdistuvia julkisuuteen liittyviä haasteita ei kuitenkaan ole mahdollista käsitellä tämän kirjoituksen rajoissa.
4. Näihin kysymyksiin liittyvästä lainopillisesta analyysistä ks. esim. Susanna Lindroos-Hovinhoimo, Yksityisyyttä vai avoimuutta? Tietosuojan vaikutus julkisuusperiaatteeseen. *Lakimies* 5/2022, s. 749–773.

2. Tavoitteena tuomioiden avoin julkaiseminen

Yleinen tavoite lisätä avoimesti saatavilla olevaa julkisen sektorin tuottamaa tietoa on ilmaistu Euroopan unionin avoimen datan direktiivissä⁵. Direktiivi edellyttää julkisten toimijoiden keräämän datan avointa julkaisemista silloin, kun julkaisemiselle ei ole muusta, ennen kaikkea henkilötietojen suojaamista koskevasta, sääntelystä johtuvaa estettä.⁶ Puolestaan tuomioiden nykyistä avoimemman julkaisemisen tavoite on mukana Euroopan unionin ja Euroopan neuvoston digitaalista oikeutta koskevissa toimintasuunnitelmissa. Lisäksi Euroopan sähköisen oikeuden toimintasuunnitelmassa 2019–2023 yhtenä hankkeena on mainittu tuomioistuinten päätösten avoimen ja saavutettavan julkistamisen helpottaminen sekä siihen liittyvien tekoälyteknologiaa käyttävien työkalujen kehittäminen tuomioistuinten päätösten anonymisoinniseksi ja pseudonymisoinniseksi automaattisesti uudelleenkäyttöä varten.⁷ Samoin oikeuslaitosten toimivuutta tarkasteleva Euroopan neuvoston pysyvä Cepej-komitea (European Commission for the Efficiency of Justice) ottaa esille omassa Digitaalisen oikeuden toimintasuunnitelmassaan 2022–2025 muun muassa sen, että tuomioistuimia tulisi tukea digitaalisten teknologioiden hyödyntämisessä niin itse tuomioistuintoiminnan toteuttamisessa kuin läpinäkyvyyden ja saavutettavuuden lisäämisessäkin.⁸

Vuonna 2022 julkaistussa oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiossa tavoite tuomioiden avoimen julkaisemisen lisäämisestä on ilmaistu seuraavasti:

”Tuomioistuinten ratkaisujen tulisi olla laajemmin ja vaivattomammin kaikkien saatavilla. Ratkaisujen julkaiseminen verkossa edellyttää niiden anonymisointia tai pseudonymisointia. Olisikin tärkeää kehittää työkalu, jonka avulla tuomioistuinten ratkaisujen anonymisointia voitaisiin automatisoida. Samalla kun muiden viranomaisten, yritysten ja kansalaisten tiedontarpeisiin voitaisiin paremmin vastata julkaisemalla oikeustapauksia nykyistä enemmän verkossa, myös tuomioistuinten toiminta näyttäytyisi avoimempana. – – Lisäksi kehitettäisiin työkalu, jonka avulla tuomioistuinten ratkaisujen anonymisointia voitaisiin automatisoida, sekä toimintatapoja median aktiivisemmaksi palvelemiseksi.”⁹

5. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1024 avoimesta datasta ja julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä (uudelleenlaadittu), 20.6.2019, EUVL L 172/56. Avoimen datan käsite on määritelty direktiivin johdanto-osan kohdassa 16.

6. Esim. direktiivin johdanto-osan kohdat 16, 52 ja 71. Direktiivin 1 artiklan 4 kohdan mukaan direktiivi ei rajoita henkilötietojen suojelua koskevaa kansallista tai unionin oikeutta. Ks. myös Olli Mäenpää, Julkisuusperiaate. 4. uudistettu painos, verkkojulkaisu. Alma Talent 2020, s. 2.

7. Euroopan sähköisen oikeuden toimintasuunnitelma 2019–2023 (2019/C 96/05), s. 15.

8. European Commission for the Efficiency of Justice, 2022–2025 CEPEJ Action plan: “Digitalisation for a better justice”, CEPEJ(2021)12Final.

9. Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio 18.8.2022 (arviomuistio 2022), s. 96.

Viranomaisaineistojen avoimen saatavuuden ja paremman käytettävyyden lisäämisen taustalla on sekä taloudellisia intressejä että avoimuuden tai läpinäkyvyyden varmistaminen.¹⁰ Ajatuksena on, että avoimen tiedon lisääminen tuottaa uusia tuotteita ja palveluita ja edelleen luo uusia työpaikkoja mutta myös hyödyttää yhteiskuntaa laajemmin lisäämällä avoimuutta ja vastuullisuutta.¹¹ Ideaa datavetoisesta taloudesta ja avoimen julkaisemisen hyödyistä on kuitenkin kritisoitu useilla perusteilla: avoimen tiedon lisääminen saattaa jopa vaikuttaa negatiivisesti niihin läpinäkyvyyden ja demokratian tavoitteisiin, joita sen pitäisi edistää.¹² Talouskasvun mahdollistaminen ja tukeminen avoimen julkaisemisen lisäämisen motivaationa vaikuttavat joka tapauksessa jättävän perusoikeuksiin liittyvät tavoitteet ja riskit varjoonsa.¹³ Näitä avoimen saatavuuden lisäämisen syvempiä yhteiskunnallisia vaikutuksia ei ole mahdollista tarkastella laajemmin tässä kirjoituksessa, mutta ristiriita vaikuttaa väistämättä myös pseudonymsointityökalun kehittämisen taustalla.

Taloudellisten intressien turvaaminen perustee osittain myös EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen¹⁴ sääntelemää henkilötietojen suojan tarvetta: jotta tietoa voi olla avoimesti saatavilla mahdollisimman paljon ja jotta tieto voi liikkua vapaasti unionin alueella ja sitä voidaan edelleen hyödyntää taloudellisesti, on henkilötietojen käsittelystä säädettävä yhtenäisesti jäsenvaltioissa.¹⁵ Edel-

10. Tämä käy ilmi esim. avoimen datan direktiivin johdanto-osasta, ks. erit. kohdat 9–14. Datan merkitystä taloudelle korostetaan myös Euroopan datastrategiassa. Euroopan komissio, Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle 19.2.2020 COM(2020) 66 final, erit. s. 2–3. Samoin oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiossa viitataan oikeudellisen datan omistajuuteen ja hyödynnettävyyteen edellä viitatus tiedontarpeisiin vastaamisen tavoitteen ohella. Arviomuistio 2022, s. 50.
11. Esim. avoimen datan direktiivin johdanto-osa, kohdat 9–14. Datataloudesta tai datavetoisesta taloudesta esim. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, Euroopan datavetoisen talouden rakentaminen, COM(2017) 9 final ja Pascal D König, The place of conditionality and individual responsibility in a "data-driven economy". Big data and society 4(2) 2017.
12. Kritiikistä esim. Jeffrey Alan Johnson, From open data to information justice. Ethics and Information Technology 16(4) 2014, s. 263–274; Anneke Zuiderwijk – Marijn Janssen, The negative effects of open government data: Investigating the dark side of open data. Proceedings of the 15th Annual International Conference on Digital Government Research 2014, s. 147–152 ja Clarissa Valli Buttow – Sophie Weerts, Public sector information in the European Union policy: The misbalance between economy and individuals. Big data and society 9(2) 2022, s. 1–13.
13. Valli Buttow – Weerts 2022, erit. s. 1–2.
14. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelystä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus), 27.4.2016, EUVL L 119/1.
15. Ks. yleisen tietosuoja-asetuksen johdanto-osa, erit. kohta 9. Vastaavasti kuin julkisten tahojen tuottama data nähdään kaupallisesti hyödynnettävänä resurssina yrityksille, myös yksittäiset kuluttajat saattavat harkita tietojensa luovuttamista yhä enemmän taloudellisen kannattavuuden näkökulmasta. Tästä huolimatta on syytä korostaa, että yksilöt eivät omista tietojaan eikä EU:n tietosujasääntely koske tiedon omistamista. Susanna Lindroos-Hovinheimo, Henki-

leen vaatimus avoimuudesta ja läpinäkyvyydestä puoltaa tuomioiden avointa julkaisemista, mutta toisaalta samaan aikaan korostuvat tarve varovaisuuteen henkilötietojen käsittelyssä ja tarve luoda jokaiselle mahdollisuus päättää oman yksityisyytensä rajoista ja yksityisten tietojen käytöstä.¹⁶

Syinä tavoitteelle lisätä avoimesti saatavilla olevien alempien oikeusasteiden tuomioiden määrää ovat siis avoimuuden toteuttaminen (tai ”avoimempana näyttäytyminen”)¹⁷ sekä eri henkilöiden ja tahojen tiedontarpeisiin vastaaminen ja edelleen taloudellisen hyödyn tavoittelemisen ja saamisen mahdollistaminen. Tavoite lisätä avointa dataa ja siihen liittyvä henkilötietojen suojaaminen ovat saman suuntaisia tavoitteita kuin perinteinen viranomaistoiminnan julkisuus ja sen vastinparina yksityisyyden suojaaminen, ja niitä koskevaa sääntelyä on sovellettava rinnakkain ja limittäin. Pyrkimysten ja sääntelyn taustalla vaikuttavat kuitenkin erilaiset tavoitteet tai tarkoitukset. Tämä aiheuttaa ensinnäkin käytännön soveltamishaasteita henkilötietojen ja yksityisyyden suojan piiriin kuuluvien tietojen määrittämisessä, mutta se aiheuttaa myös periaatteellisempia ristiriitoja ja voi johtaa jopa siihen, että avoimen datan lisääminen kaventaa julkisuutta. Tarkastelen tässä artikkelissa näitä tavoitteisiin ja keinoihin liittyviä haasteita ja ristiriitoja niin, että tarkastelun lähtökohtana ovat anonymisointi- tai pseudonymisointityön helpottamiseksi kehitetyt tekniset sovellukset.

lötietojen suoja EU-oikeudessa – yksityisyyttä yhteisön kustannuksella? Lakimies 1/2018, s. 52–75, 58 av. 28. Näkökulmista yksityisyyteen ja tietoon omaisuutena ks. esim. Lawrence Lessig, *Privacy as Property*. *Social Research* 69(1) 2002, s. 247–269; Paul M. Schwartz, *Property, Privacy, and Personal Data*. *Harvard Law Review* 117(7) 2004, s. 2056–2128 ja Kean Birch – DT Cochrane – Callum Ward, *Data as asset? The measurement, governance, and valuation of digital personal data by Big Tech*. *Big Data & Society* 8(1) 2021.

16. Esim. avoimen datan direktiivi ei vaikuta unionin oikeuden tai kansallisen lainsäädännön henkilötietojen suojaa ja käsittelyä koskeviin säännöksiin, vaan avoimen datan lisääminen tulisi toteuttaa yksityisyyden ja henkilötietojen suojaa koskevan sääntelyn rajoissa. Avoimen datan direktiivin johdanto-osan kohta 52. Ks. myös Lindroos-Hovinheimo 2022. Yksityisyyden suojan vahvistamisvaatimuksesta jo pitkään jatkuneena trendinä ks. esim. Susanna Lindroos-Hovinheimo, *Elämäntarinoiden hallintaa – eurooppalainen henkilötietojen suoja yksilöllistymisen ilmentäjänä*, s. 120–138 teoksessa Päivi Korpisaari (toim.), *Oikeus, tieto ja viesti – Viestintäoikeuden vuosikirja 2015*. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2016. Yksityisyyden ja tietosuojan kasvavaa merkitystä käsittelevää englanninkielistä tutkimusta on julkaistu jo paljonkin, ks. esim. Helen Nissenbaum, *Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*. Stanford University Press 2010 ja Gloria Gonzales Fuster, *The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU*. Springer 2014.
17. Arviomuistio 2022, s. 96.

3. Anoppi ja Lakisampo

Oikeusministeriön Anoppi-hankkeen (hankenumero OM042:00/2018) tarkoituksena on ollut tuottaa kaksi kieliteknologiseen tekoälyyn perustuvaa työkalua. Työkaluja tullaan käyttämään henkilötietoja sisältävien asiakirjojen automaattiseen anonymisointiin (Anoppi) ja sisällönkuvailuun (Appi). Keskityn tässä artikkelissa Anoppi-anonymisointisovellukseen ja jätän sisällönkuvailua varten kehitetyn Appi-sovelluksen vähemmälle huomiolle. Hanketta kokonaisuutena ja sovellusten tarvetta perustellaan sillä, että sovelluksilla ”voidaan parantaa aineistojen sähköistä saatavuutta esimerkiksi päätöksenteossa ja tutkimuksessa”.¹⁸ Sovelluksia ryhdyttiin kehittämään, koska julkisen sektorin tuottamat tietoineistot olisi hyödyllistä saada avoimesti saataville ja edelleen tutkijoiden ja muiden viranomaisten lisäksi myös yritysten ja kansalaisten käyttöön kuitenkin yleisen tietosuoja-asetuksen henkilötietojen suojalle asettamia vaatimuksia noudattaen.¹⁹ Hankkeen lähtökohdista on kerrottu seuraavasti:

”Hankkeessa on kyse tekstidokumenteissa olevien nimettyjen entiteettien anonymisoinnista datan avointa käyttöä ja julkaisemista varten. Henkilötietojen suojaamiseen ja yksityisyyden suojaan liittyvät ongelmat voidaan ratkaista pseudonymisoinnilla tai anonymisoinnilla avoimesti julkaistavaa dataa. Tällöin esimerkiksi henkilöiden nimet korvataan systemaattisesti neutraaleilla nimillä, kuten ”Henkilö A”. Käytämme jatkossa yksinkertaisuuden vuoksi termiä ”anonymisointi” viittaamaan myös hieman palautettavampaan pseudonymisointiin, jossa alkuperäiset nimet ovat helpommin palautettavissa kontekstiedon avulla. Yhteisenä haasteena sekä anonymisoinnissa että sisällönkuvailussa on, että molemmat ovat asiantuntemusta vaativaa kallista käsityötä ja aineistot ovat usein erittäin laajoja. Hankkeessa tarkastellaan viranomaisaineistoista erityisesti tuomioistuinten ratkaisuaineistoja, joilla on monilla tavoin vaikutusta kansalaisiin ja yrityksiin.”²⁰

Sitaatin maininta siitä, että ”Henkilötietojen suojaamiseen ja yksityisyyden suojaan liittyvät ongelmat voidaan ratkaista pseudonymisoinnilla tai anonymisoinnilla avoimesti julkaistavaa dataa”, pitää ainakin anonymisoinnin osalta paikkansa.²¹ Ongelma on kuitenkin siinä, että täysin anonymisoitu data ei ole

18. Anoppi-hankkeen internetsivut osoitteessa <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM042:00/2018> (vierailtu 28.6.2023).

19. Ks. myös Arttu Oksanen ym., A Pseudonymization Tool for Legal Documents for Linked Data Publication and Use on the Semantic Web, CEUR-WS.org 2022.

20. Anoppi-hankkeen internetsivut osoitteessa <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM042:00/2018> (vierailtu 28.6.2023).

21. Yksittäisten henkilöiden tunnistaminen jopa anonymisoidun datan perusteella saattaa kuitenkin olla mahdollista. Luc Rocher – Julien M Hendrickx – Yves-Alexandre de Montjoye,

enää hyödyllistä samaan käyttötarkoitukseen kuin anonymisoimaton data.²² Tuomioita ei käytännössä edes voida täysin anonymisoida muutoin kuin käsittelemällä niitä esimerkiksi suurempana tilastotiedoksi muutettuna tietomassana, koska anonymisointi edellyttää tunnistamisen estymistä peruuttamattomasti.²³ Tällaisen tietomassan perusteella yksittäisen tuomion sisältöjen ja ratkaisun perustelujen arvioiminen ei ole mahdollista. Toiseksi on epäselvää, mitä tuomion pseudonymisointi yksittäistapauksessa minimissään edellyttää, jotta tuomio voitaisiin julkaista avoimesti henkilötietojen ja yksityisyyden suojaa koskevia säännöksiä noudattaen.

Anoppi on siis tekninen työväline asiakirjojen osittaiseen pseudonymisointiin²⁴ – hankkeessa ei ole otettu kantaa siihen, mitä tietoja missäkin tilanteessa tulisi salata ja milloin julkisia asiakirjoja voidaan tai tulisi julkaista avoimesti. Tuomioiden julkaisemisen ohella sovellusta voidaan käyttää esimerkiksi tilanteissa, jossa tuomioistuimelta pyydetään osittain salattua tuomiota. Jos asian osapuolet on määrätty salassa pidettäviksi, tuomioistuin voi Anoppi-sovelluksen avulla salata asiakirjasta henkilöiden nimet. Sovelluksen kehittämisen taustalla on kuitenkin tavoite tuomioiden avoimen saatavuuden lisäämisestä merkittävästi. Osana Anoppi-hanketta on ollut kehitteillä myös avoimen datan verkko-

Estimating the success of re-identifications in incomplete datasets using generative models. *Nature Communications* 10(1) 2019.

22. Paul Ohm, *Broken Promises of Privacy: Responding to the Surprising Failure of Anonymization*. *UCLA Law Review* 57 2010, s. 1704 ja Bart van der Sloot, *Public Sector Information & Data Protection: A Plea for Personal Privacy Settings for the Re-Use of PSI*. *Informatica e Diritto*, Fascicolo 1–2/2011, erit. s. 234–236. Tätä ei ole huomioitu esim. avoimen datan direktiivissä, jonka johdanto-osan kohdassa 52 on todettu seuraavasti: ”Tiedon anonymisointi on keino sovitaa yhteen julkisen sektorin tiedon mahdollisimman laajaan uudelleenkäytettävyyteen liittyvät edut ja tietosuojalainsäädännön mukaiset velvollisuudet, mutta se aiheuttaa kustannuksia.”
23. Tietosuoja-asetuksen johdanto-osa, kohta 26. ”Anonymisointi tarkoittaa henkilötietojen käsittelyä niin, että henkilöä ei enää voida tunnistaa niistä. Tiedot voidaan esimerkiksi kerkeistaa yleiselle tasolle (agregoida) tai muuttaa tilastolliseen muotoon siten, etteivät yksittäistä henkilöä koskevat tiedot ole enää tunnistettavassa muodossa. Tunnistamisen täytyy estyä peruuttamattomasti ja siten, että rekisterinpitäjä tai muu ulkopuolinen taho ei voi enää hallussaan olevilla tiedoilla muuttaa tietoja takaisin tunnistettaviksi.” Tietosuojaavaltuutetun toimiston verkkosivut osoitteessa <https://tietosuoja.fi/pseudonymisointi-anonymisointi> (viirailtu 28.6.2023). Ks. anonymisoinnin haasteista myös Ohm 2010, s. 1701–1777 ja Rocher – Hendrickx – de Montjoye 2019.
24. Ei ole aivan selvää, tarkoittaako Anoppi-sovelluksen automatisoima nimi- ja paikkatietojen poistaminen edes asiakirjojen pseudonymisoinnista. Yleisen tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 5 kohdan mukaan pseudonymisoinnilla tarkoitetaan ”henkilötietojen käsittelemistä siten, että henkilötietoja ei voida enää yhdistää tiettyyn rekisteröityyn käyttämättä lisätietoja, edellyttäen että tällaiset lisätiedot säilytetään erillään ja niihin sovelletaan teknisiä ja organisatorisia toimenpiteitä, joilla varmistetaan, ettei henkilötietojen yhdistämistä tunnistettuun tai tunnistettavissa olevaan luonnolliseen henkilöön tapahdu”. Tuomioissa pseudonymisoinnista ei siis välttämättä ainakaan kaikissa tapauksissa riitä se, että tuomiosta on poistettu nimi- ja paikkatiedot.

palvelu Lakisampo, joka sisältää ajantasaisen lainsäädännön ja oikeustapauksia ja jonka avulla aineistoa voidaan selata ja hakea palvelusta.²⁵ Lakisampokaan ei siis vielä sellaisenaan lisää tuomioiden julkisuutta tai tarkoita siirtymää kattavampaan tuomioiden avoimeen saatavuuteen, mutta Lakisampo-verkkopalvelu mahdollistaa avoimesti saatavilla olevan datan paremman käytettävyyden.

Teknisten työkalujen kehittäminen osittain automatisoitua anonymisoinnista tai pseudonymisoinnista varten on edennyt jo suhteellisen pitkälle, mutta tuomioiden avoimeen julkaisemiseen liittyviä sisällöllisiä kysymyksiä, jotka koskevat tietosuojaa, yksityisyyttä ja julkisuutta sekä yhdenvertaisuutta, ei ole tarkasteltu lähemmin.²⁶ Ainakin toistaiseksi päätös siitä, mitkä tuomiot julkaistaan ja miltä osin salattuna, on jätetty kunkin tuomioistuimen omaan harkintaan. Vastaavalla tavalla tuomioistuimet joutuvat tälläkin hetkellä punnitsemaan tuomioiden julkaisemisen tarvetta ja mahdollisuuksia omilla verkkosivuillaan, Finlexissä tai Lakisammossa. Kysymys siitä, mitä tuomioita voidaan julkaista ja missä muodossa, ei ole mitenkään helppo oikeudellinen ongelma; pelkkä nimi- ja paikkatietojen poistaminen tuomioista ei ainakaan kaikissa tapauksissa riitä, koska muunkinlaiset tiedot voivat olla henkilötietojen ja yksityisyyden suojan piiriin kuuluvia tietoja, joita ei voida julkaista. Tietyt sinänsä julkaistavissa olevat tiedot saattavat myös muihin tietoihin yhdistettynä johtaa henkilön tunnistamiseen tai yksityisyyden tai tietosuojan piiriin kuuluvan tiedon paljastumiseen.²⁷

25. Lakisammosta lähemmin esim. Eero Hyvönen, Sammon taantaa semanttisessa webissä. Tekniikan Waiheita 39(2) 2021, s. 87–105 ja Eero Hyvönen ym., LawSampo Portal and Data Service for Publishing and Using Legislation and Case Law as Linked Open Data on the Semantic Web. Artificial Intelligence Technologies for Legal Documents and Knowledge Graph Summarization 3257 2022, s. 41–50.

26. Edellä mainitussa EU:n sähköisen oikeuden toimintasuunnitelmassa (2019/C 96/05) on mainittu, että kehitettävien työkalujen tulee olla ”GDPR-yhteensopivia”, ja lisäksi oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiossa on maininta: ”Myös julkisuuden sekä toisaalta salassapidon on toteuduttava laissa säädetyllä tavalla.” Arviomuistio 2022, s. 91.

27. Tähän on kiinnitetty huomiota myös avoimen datan direktiivissä, jonka mukaan jäsenvaltioiden ”olisi myös varmistettava henkilötietojen suojelu, myös silloin, kun yksittäisessä tietoaineistossa oleva tieto ei aiheuta riskiä luonnollisen henkilön tunnistamisesta tai yksilöimisestä mutta kyseinen tieto saattaa yhdistettynä muihin käytettävissä oleviin tietoihin aiheuttaa tällaisen riskin” (direktiivin johdanto-osan kohta 16). Rikosasiasa esim. asianomistajan henkilöllisyys voi paljastua, jos tuomiosta käy ilmi hänen sukulaisuussuhteensa rikoksen tekijään siinä tapauksessa, että tekijän henkilöllisyys on tiedossa. Ks. myös EUT:n ratkaisu asiassa C-184/20 Vyriausioji tarnybinės etikos komisija, ECLI:EU:C:2022:601, erit. kohdat 100–102 ja 123–128. Tapauksessa puolison henkilötietojen ilmoittaminen tarkoitti henkilön seksuaalisen suuntautumisen paljastumista epäsuorasti.

4. Rikostuomioiden julkisuus lähtökohtana

Oikeudenkäynnin julkisuus yhtenä tärkeimmistä demokraattisen oikeusvaltion prosessiperiaatteista on kiistaton.²⁸ Mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua yhteiskunnan toimintaan sekä mahdollisuus valvoa ja kritisoida viranomaisten toimintaa edellyttävät viranomaistoiminnan julkisuutta²⁹, mutta oikeudenkäynnissä julkisuusintressi on erityisen vahva.³⁰ Oikeudenkäynnin julkisuuden vaatimus käy ilmi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiä koskevasta perustuslain 21 §:stä sekä sananvapautta ja julkisuutta koskevasta 12 §:stä. Samoin muun muassa Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999) 6 artikla ja Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 8/1976) 14 artikla edellyttävät oikeudenkäynnin julkisuutta.³¹

Oikeudenkäynnin julkisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että esimerkiksi kaikki oikeudenkäyntiasiakirjat ratkaisu mukaan lukien olisivat avoimesti saatavilla tai julkaistu. Julkisuuden yhteydessä puhutaan läpinäkyvyydestä tai avoimuudesta yleisempänä käsitteenä tai tavoitteena, kun taas julkisuus viittaa oikeudellisessa kontekstissa lähinnä asiakirjajulkisuuteen ja oikeuteen saada tieto julkisesta asiakirjasta, mutta toisaalta julkisuutta voidaan käyttää myös laajemmassa merkityksessä.³² Se, että viranomaisella oleva tieto on julkista, ei

28. Periaate on vahvistettu myös useissa EIT:n ratkaisuissa, esim. Pretto ym. v. Italia 8.12.1983, kohta 21 ja Riepan v. Itävalta 14.11.2000, kohta 27. EIT on myös todennut, että oikeudenkäynnin julkisuudesta poikkeamista koskevia säännöksiä on tulkittava suppeasti, esim. Diennet v. Ranska 26.9.1995, kohdat 30–35.

29. Esim. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta 309/1993 vp, s. 58/I; Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja siihen liittyviksi laeiksi 30/1998 vp, s. 9/I, 32 ja PeVL 43/1998 vp, s. 2.

30. Esim. PeVL 43/1998 vp, s. 7/II; PeVL 31/2005 vp, s. 4/I ja Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 13/2006 vp, s. 4/II.

31. Ks. oikeudenkäynnin julkisuudesta perus- ja ihmisoikeutena esim. Oikeudenkäynnin julkisuus-toimikunnan mietintö 2002:1, s. 16–22; Kaarlo Tuori, Oikeuden julkisuus. Oikeus 31(3) 2002, s. 243–251 ja Sakari Melander, Rikos, julkisuus ja yksityisyyden suoja. Lakimies 7–8/2019, s. 953–983.

32. Läpinäkyvyyden, avoimuuden ja julkisuuden määritelmät ja niiden väliset erot ovat epäselviä: läpinäkyvyys ja avoimuus ovat lähellä toisiaan, ja ne ovat myös metaforia, joita taas julkisuus ei ole. Tero Erkkilä, Government Transparency: Impacts and Unintended Consequences. Palgrave Macmillan 2012, s. 5 ja Sandrine Baume, Publicity and Transparency: The Itinerary of a Subtle Distinction, s. 203–224 teoksessa Emmanuel Alloa – Dieter Thomä (eds), Transparency, Society, Subjectivity: Critical Perspectives. Palgrave Macmillan 2018, s. 216–220. Puolestaan Koiviston mukaan läpinäkyvyyden käsitteeseen liitetään ajatus kansalaisten mahdollisuudesta valvoa hallitsijaa ja vaikuttaa tämän toimintaan, mikä julkisuuden käsitteestä puuttuu. Ida Koivisto, The Transparency Paradox – Questioning an Ideal. Oxford University Press 2022, s. 158. Julkisuuteenkin kuitenkin voidaan liittää tämän tyyppisiä arvoja ja mahdollisuuksia, mikä

siis tarkoita, että tieto olisi julkaistu tai julkaistavissa ja että tieto olisi myöskään avoimesti kaikkien saatavilla – sitä on erikseen pyydetty viranomaiselta.³³ Hallinnon avoimuus taas edellyttää viranomaisilta ”perinteisen” julkisuuden ohella jonkinlaista oma-aloitteista toiminnastaan tiedottamista ja esimerkiksi avoimen pääsyn mahdollistamista erilaisiin tietovarantoihin.³⁴

Oikeudenkäynnin julkisuus jaetaan yleensä diaari-, asiakirja-, käsittely- ja ratkaisujulkisuuteen.³⁵ Tämän jaottelun lisäksi oikeudenkäynnin julkisuutta on luokiteltu kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa useilla eri tavoilla ja eri näkökulmista ainakin sen suhteen, keitä tai mitä julkisuuden intressitahot ovat, mitä tehtäviä oikeudenkäynnin julkisuudella on ja mitä julkisuuden toteutusmuodot ovat.³⁶ Yksi keskeisimmistä jaotteluista koskee jakoa asianosais- ja yleisöjulkisuuteen.³⁷ Tässä artikkelissa tarkastellaan vain yleisöjulkisuutta, johon tuomioiden avoin julkaiseminen ensisijaisesti vaikuttaa.

Oikeudenkäynnin julkisuuden funktioiden avulla voidaan eritellä ja analysoida niitä syitä, joiden vuoksi oikeudenkäynnin julkisuuteen pyritään ja joiden vuoksi julkisuus on keskeinen arvo ja periaate demokraattisessa oikeusvaltiossa. Esimerkiksi *Antti Tapanilan* mukaan julkisuuden funktioita ovat oikeusturvafunktio, legitimoitiefunktio, kontrollifunktio ja ohjausfunktio.³⁸ Julkisuus edistää

näkyikin myöhemmin käsiteltävissä julkisuuden funktioissa. Joka tapauksessa läpinäkyvyys on käsitteenä julkisuutta laajempi, koska pelkkä tiedon saatavilla oleminen ei täytä läpinäkyvyyden edellytyksiä. Koivisto 2022, s. 119–122.

33. Ks. esim. Mäenpää 2020, s. 9: ”Julkinen toiminta ja siinä tapahtuva yleisen intressin toteuttaminen on yleensä julkista tiedon saannin ja välityksen kannalta. Julkisuus määritelläänkin oikeudellisesti yleensä viranomaisjulkisuutena. Kysymys on keskeisesti oikeudesta saada tietoa viranomaisista, julkisen vallan käytöstä ja muusta julkisesta toiminnasta (PL 12.2 §). Nykyään myös julkiset tietojärjestelmät ja tietoverkot määrittävät avoimuutta ja julkisen tiedon saavutettavuutta. Julkisuus edellyttää julkisen toiminnan transparensia osana hyvää hallintoa.”

34. Mäenpää 2020, s. 2.

35. Esim. HE 13/2006 vp, s. 4/I.

36. Ks. lähemmin erilaisista julkisuuden luokitteluista ja näkökulmista julkisuuden funktioihin esim. Henrik Edelstam, *Offentlighet och sekretess i rättegång – Principen om förhandlingsoffentlighet*. Nordstedts Juridik 2001, s. 92–113; Tuori 2002, s. 243–251; Jarkko Männistö, *Rikosprosessi ja oikeudenkäynnin julkisuuden monet kasvat*, s. 203–213 teoksessa Ari-Matti Nuutila – Elina Pirjatanniemi (toim.), *Rikos, rangaistus ja prosessi – Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005*. Turun yliopisto 2005; Antti Tapanila, *Oikeudenkäynnin julkisuus riita- ja rikosasioissa*. Edita 2010, s. 14–32; Tomi Voutilainen, *Tiedonsaanti rikosoikeudenkäyntiin liittyvistä asiakirjoista*, s. 505–524 teoksessa Anssi Keinänen – Reima Kukkonen – Mia Kilpeläinen (toim.), *Oikeustieteiden moniottelija – Matti Tolvanen 60 vuotta*. Edita 2016 ja Mäenpää 2020, s. 11.

37. Esim. HE 30/1998 vp, s. 4/I.

38. Tapanila 2010, s. 26–32. Mainitut funktiot vastaavat pitkälti esim. oikeudenkäyntijulkisuuslain esitöissä mainittuja seikkoja, joilla oikeudenkäynnin julkisuuden merkitystä perustellaan (HE 13/2006 vp, s. 4–5). Tämän artikkelin rajoissa ei ole mahdollisuutta analysoida erilaisia julkisuuden luokitteluja ja ulottuvuuksia lähemmin; muunlaisia tapoja jäsentää julkisuuden funktioita on edellä alaviitteessä 36 mainitussa oikeuskirjallisuudessa. Kriittisemmästä lähestymistavasta ks. esim. Koivisto 2022, erit. s. 90–150, joka ei sinänsä keskustelee julkisuuden

ennen kaikkea oikeudenkäynnin asianosaisten oikeusturvaa ehkäisemällä mieltävaltaista lainkäyttöä; tuomioistuimien toiminnan arviointi ja kritiikki ovat mahdollisia vain silloin, kun tuomioistuinten toiminta on julkista. Legitimointifunktio viittaa siihen, että tuomioistuimien toiminnan avoimuuden ja läpinäkyvyyden ajatellaan lisäävän tuomioistuinten kohtaan tunnettua luottamusta ja hyväksyttävyyttä. Avoimuus sekä yleisölle että tiedotusvälineille edelleen mahdollistaa tuomioistuinten toiminnan kontrolloimisen ja valvonnan, mihin kontrollifunktio viittaa.³⁹ Näin voidaan valvoa esimerkiksi laintulkintaa, argumentaatiota ja yhdenvertaisuutta sekä tuomioistuimen riippumattomuutta ja puolueettomuutta, mikä puolestaan mahdollistaa epäkohtiin puuttumisen ja sananvapauden käyttämisen.⁴⁰ Ohjaus- tai prejudikaattifunktio puolestaan viittaa siihen, että julkisuuden ansiosta sekä tuomioistuimilla että yleisöllä on mahdollisuus saada tietoa aiemmista ratkaisuista ja toimia saamansa tiedon pohjalta.⁴¹

Rikosoikeudessa ja rikosprosessissa julkisuudella on erityinen asema ja merkitys. Nykyinen eurooppalainen ja angloamerikkalainen rikosoikeusjärjestelmä perustuvat ajatukseen siitä, että rikos ei ole yksityisasia vaan julkinen vääryys yleistä järjestystä tai koko yhteisöä vastaan.⁴² Rangaistusteorioissa julkisuus on siis sisäänrakennettuna jo rikoksen ja rangaistuksen käsitteissä vähintäänkin siinä mielessä, että teoriat perustelevat julkisen vallan väliintuloa silloinkin, kun rikokseksi katsottava teko on tapahtunut ”yksityisen alueella”.⁴³ Rangaistuksilla ajatellaan myös olevan yleispreventiivistä vaikutusta, joka myös edellyttää väistämättä rikosprosessin julkisuutta.⁴⁴

Näiden rikosoikeuden peruskäsitteisiin ja rangaistuksen oikeutukseen liittyvien kysymysten ohella julkisuus on välttämätön osa rikosoikeutta ja -prosessia oikeusturva- ja legitimiisyyssnäkökulmista.⁴⁵ Koska rangaistusta pidetään

funktioista mutta tarjoaa kuitenkin kiinnostavan ja tervetulleen kriittisen ja teoreettisen näkökulman keskusteluun.

39. Tapanila 2010, s. 29. Julkisuus voi mahdollistaa myös oikeudenkäynneistä johtuvan tarpeen moraalikeskustelulle. Thomas Wilhelmsson, (Media)julkisen oikeudenkäynti moraalikeskustelun tilana. *Oikeus* 31(3) 2002, s. 252–264.

40. Jyrki Virolainen – Mikko Vuorenpää, 4. Periaatteet prosessioikeudessa, s. 115–230 teoksessa Mikko Vuorenpää ym., *Prosessioikeus*. Alma Talent 2021, s. 138.

41. Tapanila 2010, s. 29.

42. Ks. esim. Melander 2019, s. 953–983, 956–959.

43. Toisaalta julkisen käsittelyn tarvetta ja hyötyjä voidaan toki perustella myös abolitionistisista lähtökohdista. Esim. Nils Christie, *Conflicts as property*. *The British Journal of Criminology* 17(1) 1977, s. 1–15.

44. Yleisprevention yhteydestä oikeudenkäynnin julkisuuteen sekä rikosoikeuden ja oikeudenkäynnin legitimiisyyteen ks. Mikko Vuorenpää, *Syyttäjän tehtävät – Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2007, erit. s. 78–102. Ks. myös massajulkisuudesta keinona kurin ylläpitämisessä Männistö 2005, s. 208–210.

45. Esim. HE 13/2006 vp, s. 4/II: ”Erityisesti rikosoikeudenkäynnissä oikeudenkäynnin julkisuus on tärkeä koko menettelyn hyväksyttävyyden kannalta rikosprosessissa käytettävän huomattavan julkisen pakkovallan vuoksi.”

vakavimpana ja intensiivisimpänä valtiovallan välineenä puuttua yksilön oikeuksiin ja vapauksiin, rangaistuksen käyttäminen edellyttää mahdollisuutta kontrolloida ja valvoa tuomioistuinten toimintaa sekä puuttua mahdolliseen pakkovallan väärinkäyttöön. Tämä puolestaan edellyttää avoimuutta ja asettaa erityisen vahvan julkisuusolettaman rikosoikeudenkäynneille.⁴⁶ Edelleen mitä vakavammasta teosta on kyse ja mitä ankarampi rangaistus on, sitä suurempi julkisuuden intressi on.⁴⁷

5. Yksityisyyden ja henkilötietojen suojaamisen tarve rikosprosessissa ja -tuomioissa

Viranomaistoiminnan ja rikosprosessin laajasta julkisuudesta huolimatta julkaisella on oikeus myös yksityiselämän ja henkilötietojen suojaan (perustuslain [731/1999] 10 §:n 1 momentti; Euroopan ihmisoikeussopimuksen [SopS 63/1999] 8 artikla), eikä rikosasian käsittely sinänsä poista keneltäkään osapuolelta oikeutta yksityisyyteen.⁴⁸ Rikosprosessissa asianosaisten ja mahdollisesti muidenkin, esimerkiksi asiassa todistajina toimivien henkilöiden, yksityisyyttä suojataan, mutta rikosprosessin lähtökohtaisen ja laajan julkisuusolettaman vuoksi asiat, joita muissa tilanteissa pidettäisiin yksityisinä, saattavat rikosasiaa käsiteltäessä olla julkisia.⁴⁹ Laissa oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007, oikeudenkäyntijulkisuuslaki) on säädetty niistä poikkeuksista, joiden perusteella joitain tietoja voidaan tietyissä tilanteissa salata, mutta lähtökohtaisesti prosessi on kokonaan julkinen, esimerkiksi osapuolten nimitiedot mukaan lukien.⁵⁰

Julkisuuteen ja salaamiseen liittyvät haasteet rikosprosessissa johtuvat käytännön tasolla monimutkaisesta ja paljon harkintavaltaa sisältävästä

46. Esim. EIT-ratkaisu Shagin v. Ukraina 10.12.2009, erit. kohta 58.

47. EOA 1357/4/08 ja EOAK/5847/2019 31.8.2020. Ks. myös Tuori 2002, s. 244 rikosjutuista, joissa on kyse yleisen intressin suojaamisen tarpeesta.

48. Esim. EIT-ratkaisut Z v. Suomi 25.2.1997 ja Panteleyenکو v. Ukraina 29.6.2006. Ks. myös Tuori 2002, s. 245. Myös eduskunnan perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan arkaluonteisten tietojen salassapito voi olla välttämätöntä perustuslain 10 §:n 1 momentissa turvatun yksityiselämän suojaamiseksi, mistä esim. PeVL 39/2009 vp, s. 2–3; PeVL 14/2018 vp, s. 5 ja PeVL 13/2016 vp, s. 4.

49. Oikeudenkäyntijulkisuuslain 9 §:n 3 momentin mukaan tietyt muissa tilanteissa salassa pidettävät tiedot ovat lähtökohtaisesti julkisia ”siltä osin kuin ne liittyvät olennaisesti syytteesä tarkoitettuun tekoon tai sen rikosoikeudelliseen arviointiin”.

50. Osapuolten henkilöllisyydestä julkisena tietona HE 13/2006 vp, s. 66/II. Ei tosin ole aivan selvää, miksi esim. asianomistajan henkilöllisyyden on oltava oikeudenkäynnin julkisuusperiaatteen keskeinen kohta.

sääntelystä. Periaatteellisemmalla tasolla hankalin kysymys on se, miksi rikoksen uhri joutuu osittain luopumaan yksityisyydestään käsiteltäessä häneen kohdistunutta rikosta rikosprosessissa.

Kuten edellä on todettu, rangaistusteoriat ja rikosoikeusjärjestelmä rakentuvat ajatukselle siitä, että rikos ei ole koskaan pelkästään yksityisasiä. Tämä lähtökohta voi olla perusteltu, kun tarkastellaan asiaa valtion ja rikosentekijän välisessä suhteessa siinäkin tapauksessa, että julkisuus nähdään epäillyn, syytetyn ja tuomitun kannalta negatiivisena asiana. Sen sijaan uhrin näkökulmasta tarkasteltuna prosessin julkisuus voi näyttäytyä kohtuuttomana: hän on ensin joutunut rikoksen uhriksi ja kärsinyt rikoksen seuraukset, mutta tämän jälkeen hän tai hänen läheisensä joutuu vielä käsittelemään kokemustaan ja siihen liittyviä yksityisiä asioitaan julkisessa oikeudenkäynnissä ja pahimmassa tapauksessa lisäksi vielä mediassa ja sosiaalisessa mediassa.⁵¹ Prosessissa asian käsittely ei ole missään vaiheessa uhrin hallinnassa vaan muut rikosprosessin toimijat määrittävät sen, miten, milloin, mistä seikoista ja kuinka pitkään asiaa kussakin vaiheessa käsitellään ja asianomistajaa kuullaan. Asianomistaja saattaa joutua kertomaan yllättävän laajasti muistakin asioistaan kuin vain yksittäisestä rikosteosta ja sen olosuhteista: esimerkiksi hänen menettelyään ja motiivejaan toimia ennen rikosta tai sen jälkeen voidaan kyseenalaistaa tai hänelle voidaan esittää loukkaavia kommentteja.⁵² Oikeudenkäynnin jälkeen tiedot rikoksesta ovat lähtökohtaisesti kenen tahansa saatavissa⁵³ ja prosessissa ilmi tulleita uhrille yksityisiä tapahtumia ja asioita voidaan hyödyntää kaupallisesti ja tyydyttämään yleisön uteliaisuutta.⁵⁴

Kun otetaan huomioon, kuinka paljon oikeudenkäynnin julkisuutta, sen merkitystä ja hyötyjä mutta toisaalta myös haittoja on käsitelty, on yllättävää, kuinka vähän aihetta on tarkasteltu rikoksen uhrin näkökulmasta. Vuonna 2021 julkaistua *Satu Rantaeskolan* väitöskirjaa lukuun ottamatta aihe on jäänyt varsin

51. Ks. myös Satu Rantaeskola, Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. *Alma Talent* 2021, s. 3 ja Päivi Honkatukia, Uhrin rikosprosessissa: Haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2011.

52. Rantaeskola 2021, s. 179–188.

53. Rikoksen uhri joutuu moninkertaisen häviäjän rooliin: Nils Christien mukaan rikoksen uhri on kaksinkertainen häviäjä joutuessaan ensin rikoksen uhriksi, minkä jälkeen häneltä vielä kielletään täysi osallistumisoikeus rikosprosessissa, jossa käsitellään todennäköisesti yhtä uhrin elämän merkittävintä (ja mahdollisesti traumaattistakin) tapahtumaa. Nils Christie, *Conflicts as property*. *The British Journal of Criminology* 17(1) 1977, s. 1–15, 3. Kun huomioidaan näiden lisäksi prosessin henkinen kuormittavuus muilla tavoin ja yksityisyyden menettäminen tai sen riski, rikoksen uhri päätyy rikoksen ja rikosprosessin seurauksena ei kaksin- vaan jopa nelinkertaiseksi häviäjäksi.

54. Ilmeisintä hyödyntäminen on kaupallisen median rikosuutisoinnissa. Esim. Päivi Tiilikka, *Sananvapaus ja yksilön suoja – Lehtiartikkelin aiheuttaman kärsimyksen korvaaminen*. *WSOY pro* 2007, s. 104–108. Ks. myös Tuori 2002. Tuorin mukaan oikeudenkäynnin julkisuudella on muiden tehtävien ohella myös kaupallinen tehtävä.

vähälle huomiolle. Yllättävää tämä on erityisesti sen vuoksi, että julkisuus saattaa olla uhrille hyvin vahingollista ja laajan julkisuuden tarvetta on vaikea puolustaa uhrin näkökulmasta. Toisaalta asianomistajan näkökulma ylipäänsä on jäänyt rikosoikeustieteellisessä keskustelussa yleensäkin hyvin marginaaliseen asemaan. Syynä uhrin näkökulman puuttumiseen rikosprosessin julkisuutta koskevassa keskustelussa saattaa olla myös se, että rikosoikeutta ja rangaistuksia pidetään itsestään selvänä ja välttämättömänä osana toimivaa yhteiskuntaa⁵⁵ ja edelleen yleisöltä täysin suljetut oikeudenkäynnit pääsääntönä eivät edellä esitetysti tule demokraattisessa oikeusvaltiossa kysymykseen. Vaikuttaa siis siltä, että uhrin yksityisyyden tarve, olkoon kuinka kriittinen tahansa, ei voi kuitenkaan olla (kuin vain poikkeuksellisesti ja yksittäistapauksissa) niin vahva, että sen perusteella voitaisiin kyseenalaistaa rikosoikeudenkäynnin julkisuuden välttämättömyydet. Tästä aiheutuu edelleen perustavanlaatuisen ristiriita rikosprosessin erityisen vahvan julkisuuden ja toisaalta erityisen vahvan (uhrin) yksityisyyden suojaamisen tarpeen välillä. Ristiriita näkyy sekä monimutkaisessa ja -kerroksisessa sääntelyssä että paikoin ennakoimattomassa soveltamiskäytännössä.⁵⁶

Samoin kuin julkisuuden ja avoimuuden käsitteitä myös yksityisyyden tai yksityiselämän suojan ja toisaalta henkilötiedon (ja edelleen arkaluonteisen henkilötiedon tai erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvan henkilötiedon) käsitteitä käytetään eri asiayhteyksissä, ja niillä on osittain eri merkitys.⁵⁷ Henkilötiedoilla viitataan joihin tarkoitusta varten kerättyihin tietoihin, joiden perusteella henkilö voidaan tunnistaa ja joiden keräämisen ja käsittelemisen edellytyksistä henkilötietojen suoja koskevissa säädöksissä on säädetty. Oikeus yksityisyyteen ja yksityisyyden tai yksityiselämän suoja ovat puolestaan laajempia käsitteitä, eikä niiden sisältöä ole määritelty tai voida määritellä tyhjentävästi.⁵⁸ Esimerkiksi viranomaistoiminnan julkisuudesta annettua lakia (621/1999, julkisuuslaki) koskevissa esitöissä on todettu, että 24 §:n 1 momentin salassa pidettäviä asiakirjoja koskeviin 23–32 kohtaan ”on koottu yksityisyyden suojan perusteet”.⁵⁹ Kohdassa

55. Kristiina Koivukari, *The crumbling narrative of modern European criminal justice*. Helsingin yliopisto 2020, s. 104–113.

56. *Soveltamiskäytännöstä lähemmin* Rantaeskola 2021.

57. Petteri Jartti, Rikosasiaan liittyvän ratkaisun pyytäminen ja antaminen viranomaisen rekisteristä. *Defensor Legis* 1/2020, s. 62–79, 64 (alaviitteet poistettu): ”Henkilötietolaissa rikollinen teko, rangaistus tai muu rikoksen seuraamus määriteltiin arkaluonteiseksi tiedoksi. Perustuslakivaliokunta on aikanaan katsonut, että arkaluonteiset tiedot kuuluvat yksityiselämän suojan ytimeen, ja niiden salassapitoa ja suojaamista ulkopuolisilta on pidetty tarpeellisena. Yleislainsäädännössä arkaluonteista tietoa ei enää käsitteenä tunneta, mutta esimerkiksi perustuslakivaliokunta käyttää sitä edelleen. Erityisen riskialttiit tiedot ihmisen yksityisyyden kannalta on nykysääntelyssä määritelty yleisessä tietosuojasetuksessa erityisiksi henkilötietoryhmiksi, josta säädetään yleisen tietosuojasetuksen 9 artiklassa.”

58. Ks. lähemmin esim. Lindroos-Hovinheimo 2016, erit. s. 122–125.

59. HE 30/1998 vp, s. 88/I.

on lueteltu lukuisia erityyppisiä salassapitoperusteita, joita on toki muutettu ja lisättykin myöhemmin.⁶⁰

Yksityisyyden ja henkilötiedon käsitteet poikkeavat toisistaan, mutta ne saattavat toisaalta joissain tilanteissa kattaa samoja tietoja. Käsitteiden epäselvyys ja tulkinnanvaraisuus aiheuttavat epäilemättä haasteita käytännön tilanteissa, joissa pitäisi esimerkiksi päättää tuomion julkaisemisesta avoimesti, mutta tämän artikkelin rajoissa ei voida ottaa kantaa tapauskohtaiseen arviointiin siitä, millaisissa tilanteissa rikosasiaa koskevassa tuomioistuimen ratkaisussa voi olla kyse yksityisyyden suojan tai henkilötietojen suojan piiriin kuuluvista asioista.⁶¹

Yksityisyyden suojaaminen tuomioissa viittaa siihen, että yksityisyyden suojan piiriin kuuluvia tietoja voidaan ja tulee sääntelyn mukaisesti salata. Henkilötietojen suojaamista koskevassa tietosuojalaissa (1050/2018) ja yleisessä tietosuojasetuksessa puolestaan säännellään ennen kaikkea sitä, kuka ja miten henkilötietoja saa käsitellä.

6. Rikostuomion julkisuutta ja yksityisyyttä koskeva sääntely

Oikeudenkäynti rikosasioissa ja rikostuomiot ovat aina lähtökohtaisesti kokonaan julkisia. Tuomioistuinten ratkaisujen julkisuudesta on säädetty oikeudenkäyntijulkisuuslaissa, mutta tietojen pyytämiseen viranomaisilta sovelletaan julkisuuslakia. Toisaalta julkisuuslaissa (16 §:n 3 momentissa) on edelleen viittaus henkilötietojen suojaa koskevaan sääntelyyn, joka tulee huomioida luovutettaessa viranomaisen henkilörekisteristä henkilötietoja.⁶² Henkilötietojen suojasta on säädetty ennen kaikkea yleisessä tietosuojasetuksessa ja tietosuojalaissa.⁶³ Käyn seuraavassa läpi tätä sääntelyä yleisellä tasolla.

Tuomioistuinkäsittelyn ja tuomion julkisuudesta ja salassapidosta on säädetty oikeudenkäyntijulkisuuslaissa. Lisäksi laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa

60. Yksityiselämä on määritelty laeasti myös perusoikeutena ja rikoslain yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä koskevassa säännöksessä (RL 24:8). Esim. Veli-Pekka Viljanen, 6. Yksityiselämän suoja (PL 10 §), s. 389–411 teoksessa Pekka Hallberg ym., Perusoikeudet. WSOYpro 2011 ja Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta 19/2013 vp, s. 38.

61. Ks. Rantaeskola 2021, jossa asiaa on tarkasteltu rikosprosessin osalta laajasti.

62. Säännöksen tulkinnasta Lindroos-Hovinheimo 2022, s. 758–759.

63. Rikostuomioita koskeva säännös on tietosuojalain 7 §:ssä. Ks. kuitenkin myös laki henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä (1054/2018). Lakia sovelletaan henkilötietojen käsittelyyn mm. silloin, kun rikosasiaa käsitellään tuomioistuimessa (1.1 §:n 3 kohta), mutta 2 §:n mukaan lakia ei sovelleta oikeuteen saada tieto viranomaisen henkilörekisteristä eikä muutoinkaan, jos muussa laissa on poikkeavia säännöksiä.

(689/1997) on joitain oikeudenkäynnin ja oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuutta koskevia säännöksiä, jotka liittyvät muun muassa anonyymiin todisteluun (5 luvun 11 d §). Oikeudenkäyntijulkisuuslain 15 §:ssä on säädetty perusteista järjestää suullinen käsittely kokonaan tai osittain yleisön läsnä olematta. Säännöksen mukaan tuomioistuin voi asiaan osallisen pyynnöstä tai erityisestä syystä muutoinkin päättää asian käsittelystä suljetuin ovin. Päätös on siis harkinnanvarainen ja edellyttää lähtökohtaisesti asiaan osallisen pyyntöä, mutta perusteet salaamiselle on lueteltu säännöksessä tyhjentävästi.

Oikeudenkäyntijulkisuuslain 22 §:n mukaan tuomioistuimen ratkaisu on julkinen, jollei tuomioistuin määrää sitä salassa pidettäväksi. Salassapidon perusteista on puolestaan säädetty oikeudenkäyntijulkisuuslain 24 §:ssä. Säännös on rakenteeltaan monitasoinen, ja siinä on viittauksia lain muihin pykäliin, ja sekin ilmaisee epäsuorasti julkisuuden olevan lähtökohta. Oikeudenkäyntijulkisuuslain 24 §:n 1 momentin mukaan tuomioissa olevien tietojen salaaminen on ensinnäkin harkinnanvaraista ja toiseksi tuomiosta voidaan määrätä salassa pidettäväksi vain ne kohdat, joiden salaamista pidetään tarpeellisena.⁶⁴ Säännöksen mukaan salassapidon perusteita on se, että ratkaisu sisältää saman lain 9 §:ssä salassa pidettäväksi säädettyjä tai 10 §:n perusteella salassa pidettäväksi määrättyjä tietoja, tai se, että se sisältää tietoja, joiden salassa pitämiseksi asian suullinen käsittely on toimitettu yleisön läsnä olematta.

Harkinnanvaraisuuden ohella pykäläviittaukset tekevät oikeudenkäyntijulkisuuslain 24 §:n 1 momentista haastavan. Esimerkiksi säännöksessä viitattu oikeudenkäyntijulkisuuslain 9 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä salassa siltä osin kuin se sisältää muun muassa arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään⁶⁵, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista (2 kohta) tai tietoja rikoksen uhrista, jos tiedon antaminen loukkaisi rikoksen uhrin oikeuksia tai hänen muistoaan tai läheisiään (3 kohta).⁶⁶ Oikeudenkäyntijulkisuuslain 9 §:n 1 momentin 5 kohdassa on edelleen viitattu

64. HE 13/2006 vp, s. 66/I: ”Tuomioistuin voisi määrätä ratkaisun pidettäväksi salassa vain siltä osin kuin ratkaisu sisältää salassa pidettävää tietoa. [–] Ehdotuksen mukaan tuomioistuimen ratkaisun julistaminen yleisön läsnä olematta tai ratkaisun sisältävän oikeudenkäyntiasiakirjan määrääminen salassa pidettäväksi ei olisi koskaan pakollista.”

65. Kuten Rantaeskola huomauttaa, tässä yhteydessä ei ole määritelty tarkemmin sitä, mitä arkaluonteisilla yksityiselämään liittyvillä tiedoilla tarkoitetaan. Säännös kuitenkin koskee vain arkaluonteisia tietoja yksityiselämästä ja terveydentilasta, vammaisuudesta tai sosiaalihuollosta, ei kaikkia yksityiselämää ja terveydentilaa ym. koskevia tietoja. Rantaeskola 2021, s. 100–104.

66. Rikoksen uhrin tietojen salaamista edellyttää myös ns. uhridirektiivi. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta, 25.10.2012, 2012/29/EU, EUVL L 315/57.

viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain tiettyihin pykäliin.⁶⁷ Puolestaan oikeudenkäyntijulkisuuslain 10 §:

”Tuomioistuin voi asianosaisten pyynnöstä tai erityisestä syytä muutoinkin päättää, että oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä tarpeellisin osin salassa, jos siihen sisältyy muussa laissa salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja, joiden julkiseksi tuleminen todennäköisesti aiheuttaisi merkittävää haittaa tai vahinkoa niille eduille, joiden suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty.”

Oikeudenkäyntijulkisuuslain 24 §:n 2 momentin mukaan kuitenkin silloinkin, kun ratkaisu määrätään joiltain osin salassa pidettäväksi, ratkaisun lopputulos ja sovelletut lainkohdat ovat julkisia. Koska ”asianosaisten nimet ovat aina osa ratkaisun lopputulosta”⁶⁸, samassa momentissa on säädetty, että asianomistajan henkilöllisyys rikosasiassa sekä turvapaikanhakijan henkilöllisyys säilöön ottamista koskevassa asiassa voidaan tietyissä tilanteissa määrätä salassa pidettäväksi. Rikosasian asianomistajan tapauksessa tämä on mahdollista silloin, kun rikosasia koskee erityisen arkaluonteista hänen yksityiselämäänsä liittyvää seikkaa.

Oikeudenkäyntijulkisuuslain 25 §:

”Edellä 24 §:n 1 momentin nojalla salassa pidettäväksi määrätystä ratkaisusta on laadittava julkinen seloste, jos asia on yhteiskunnallisesti merkittävä tai se on synnyttänyt huomattavaa kiinnostusta julkisuudessa. Julkinen seloste sisältää pääpiirteittäisen selostuksen asiasta ja ratkaisun perusteluista. Erityisen arkaluonteista henkilön yksityiselämään liittyvää rikosta koskeva julkinen seloste on myös julkistettava niin, että asianomistajan henkilöllisyys ei paljastu.”

Lainkohdan esitöiden mukaan säännöksellä pyritään kiinnostusta herättäneissä salatuissa tuomioissa mahdollisimman tyydyttävään ratkaisuun huomioiden sekä julkisuus että esimerkiksi asianosaisten yksityiselämää koskevan suojan tarve.⁶⁹ Tuomion lisäksi erillisen julkisen selosteen laatimista edellytetään esimerkiksi silloin, kun tuomio määrätään ratkaisun lopputulosta ja lainkohtia lukuun ottamatta salassa pidettäväksi. Myös tällaiseen julkiseen selosteeseen liittyy riski esimerkiksi rikoksen uhrin tunnistamisesta, minkä lakivaliokuntakin on huomionnut.⁷⁰ Salassa pidettäviä tietoja julkisessa ratkaisussa koskeva oikeudenkäyntijulkisuuslain 26 §:n 1 momentti pyrkii myös toteuttamaan vastaavaa tasapainoa oikeudenkäynnin julkisuuden ja yksityiselämän suojan välillä: sen mukaan 24 §:n 1 momentin perusteella salassa pidettäväksi määrättyjä tietoja

67. Näissä on kyse mm. asianomistajan yhteystiedoista tai asuinpaikasta, jos tieto vaarantaisi tämän turvallisuutta, etuja tai oikeuksia.

68. HE 13/2006 vp, s. 66/II.

69. HE 13/2006 vp, s. 67.

70. LaVM 24/2006 vp, s. 7/I.

kuitenkin ”saa ottaa julkiseen ratkaisuun siinä laajuudessa kuin se ratkaisun perustelemiseksi on tarpeellista”.

Tuomioistuimen ratkaisun julkaisuutta ja tietojen salaamista koskeva sääntely on pykäläviittauksineen monitahoista ja jättää lainsoveltajalle varsin paljon harkinnan- ja tulkinnanvaraa.⁷¹ Säännöksissä on paljon ”tuomioistuin voi”- ja ”siltä osin kuin tarpeellista” -tyyppisiä ilmaisuja ja erilaisia vahinkoedellytyslausekkeita, haitan tai vahingon aiheutumisen todennäköisyyden arvioimisen edellytyksiä.⁷² Sääntelyllä ei ole ratkaistu – eikä voitaisikaan ratkaista – ristiriitaa julkisuuden ja yksityisyyden välillä kaikkia tilanteita ajatellen tyydyttävällä tavalla, vaan asia on jätetty päätettäväksi kussakin yksittäistapauksessa väljien säännösten raameissa.⁷³ Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ja Euroopan unionin tuomioistuimen (EUT) ratkaisukäytäntö perustuu vastaavalla tavalla tapauskohtaiselle harkinnalle ja punninnalle yksityisyyden ja julkisuuden välillä.⁷⁴

Kahden perusoikeuden välinen punninta ja tapauskohtainen harkinta sisältävät kuitenkin aina riskin käytännön epäyhtenäisyydestä. Tilanne on hankala rikosasian osapuolille ja erityisesti asianomistajalle, joka on rikoksen uhriksi joutumisen lisäksi vielä vaarassa joutua paljastamaan yksityisiksi mieltämiään asioita rikosprosessin vuoksi ilman, että hän voisi tietää varmuudella etukäteen, mitkä tiedot tulevat olemaan myöhemmin julkisia ja mitä tietoja tuomioistuin päätyy salaamaan. On myös huomattava, että useimmiten tietojen salaaminen oikeudenkäynnissä edellyttää asianomistajan pyyntöä. Koska sääntely tai se, minkä tietojen tulisi missäkin tilanteessa olla salassa pidettäviä, ei ole kaikissa tilanteissa

71. Ks. myös Koivisto 2022, s. 128–129. Sama koskee julkisuuslakia: yksi syy tarpeelle ryhtyä valmistelemaan lain muutosta oli se, että voimassa oleva sääntely koettiin tulkinnanvaraiseksi ja ristiriitaiseksi ja näistä syistä vaikeaksi soveltaa, HE 273/2022 vp, s. 11. Esitys tosin on rauennut 4.4.2023. Eduskunnan kirjelmä eduskunnan työn lopettamisesta, rauenneista asioista ja eduskunnan kokoontumisesta EK 87/2022 vp.

72. Ks. lähemmin esim. Rantaeskola 2021, s. 104–114.

73. Tämä on myös nimenomaisesti todettu perustuslakivaliokunnan lausunnoissa, esim. PeVL 14/2018 vp, s. 8: ”Valiokunta kuitenkin painottaa, että yksityiselämän ja henkilötietojen suojan suhde muihin perusoikeuksiin määräytyy konkreettisesti vasta yksittäistapauksessa kunkin tapauksen erityispiirteet huomioiden viranomaisissa ja tuomioistuimissa.” Harkinnasta yksityisyyden ja julkisuuden välillä oikeuskäytännössä ks. esim. KKO 2005:136; KKO 2018:51 ja KHO 2018:112. Ks. myös Tuori 2002, s. 245.

74. EIT:n käytännöstä ks. esim. A. v. Norja 9.4.2009, kohta 65 ja Pedersen and Baadsgaard v. Tanska 17.12.2004, kohta 71. EUT:n käytännössä tapauskohtaisen harkinnan tarve on ilmaistu esim. asiassa C-268/21 Norra Stockholm Bygg, ECLI:EU:C:2023:145, erit. kohdat 47 ja 59 ja asiassa C-131/12 Google Spain SL ja Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) ja Mario Costeja González, ECLI:EU:C:2014:317, kohta 81. Ks. lähemmin analyysia tuomioistuinkäytännöstä Lindroos-Hovinheimo 2018, s. 65–70, jonka mukaan ”Unionin tuomioistuin on korottanut henkilötietojen suojan perusoikeusasemaa yksityisyyden rinnalle EIT:tä selkeämmin ja aiemmin” (s. 65).

yksiselitteistä⁷⁵, pitäisi asian osapuolten avustajien tai viranomaisten aina varmistaa asianosaisilta heidän suhtautumisensa julkisuuskysymykseen. Esimerkiksi Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeen raporttiin, jossa ohjataan tuomioistuinta julkisuuskysymyksissä, on kirjattu täysin päinvastainen oletus: ”Jos asianosaiset eivät ole oikeudenkäynnin aikana kiinnittäneet itse huomiota salassapidon tarpeeseen, tiedon julkiseksi tulemisesta ei useimmissa tapauksissa aiheutune merkittävää haittaa taikka vahinkoa?”⁷⁶ Asianosaiset eivät kuitenkaan välttämättä huomaa ajatella rikosprosessin kuluessa asiaa tai saattavat olettaa viranomaisten huomioivan mahdollisen salaamistarpeen viran puolesta.

Ennakoitavuuden näkökulmasta on lisähaasteena, että myös tietojen luovuttamista tietopyyntöjen perusteella koskevat säännökset ovat epäselviä ja osittain vanhentuneita.⁷⁷ Vaikka julkisuuden ja yksityisyyden välinen punnintaratkaisu on tehty jo aiemmassa vaiheessa niin, että tuomio on joko kokonaan tai osittain julkinen tai salassa pidettävä, on julkisuuden toteutumisen kannalta merkitystä myös sillä, miten tietojen luovutusta koskevaa sääntelyä sovelletaan. Tietosuojalaki ja EU:n yleinen tietosuoja-asetus eivät sinänsä rajoita julkisuutta, mutta henkilötietojen suojaa koskevalla sääntelyllä on merkitystä viranomaisen luovuttaessa henkilötietoja, koska tietojen luovuttaminen on yleisen tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 2 kohdan mukaan henkilötietojen käsittelyä.⁷⁸

Tietosuojalain 7 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan rikostuomioihin liittyviä henkilötietoja saa käsitellä muun muassa saman lain 6 §:n 1 momentin 2 kohdan tarkoittamassa tilanteessa eli silloin, kun tietojen käsittelystä säädetään laissa tai kun käsittely ”johtuu välittömästi rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tehtävästä”.⁷⁹ Rikostuomioiden julkisuudesta ja julkisuuden toteuttamisesta on säädetty oikeudenkäyntijulkisuuslaissa ja julkisuuslaissa. Tietosuojalain 7 §:n 2 momentin mukaan rikostuomioihin liittyviä henkilötietoja käsiteltäessä on kuitenkin huolehdittava tarvittavista suojatoimista, joista on säädetty tietosuojalain 6 §:n 2 momentissa. Säännöksen luettelo sisältää hyvin erityyppisiä mahdollisia suojatoimia, eikä se ole kattava tai pakottava, vaan ”Rekisterinpitäjän harkintaan jäisi ensivaiheessa sen arvioiminen, millaisia suojatoimenpiteitä henkilötietojen käsittelyyn sisältyvät riskit edellyttävät”.⁸⁰

Julkisuuslain 9 §:n 1 momentin perusteella jokaisen tulisi saada kopio pyytämästään julkisesta asiakirjasta. Lähtökohtaisesti pyyntöä ei tarvitse perustella tai

75. Rantaeskola 2021, empiirinen analyysi s. 423 ss.

76. Minna Leikas (toim.), Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeen työryhmäraportteja XIII. Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2018, s. 21.

77. Jarti 2020, erit. s. 76. Julkisuuslain ja tietosuoja-sääntelyn yhteensovittamisesta ja soveltamis- haasteista ks. Lindroos-Hovinheimo 2022.

78. Ks. myös Lindroos-Hovinheimo 2022, erit. s. 754–762.

79. Sääntely perustuu yleisen tietosuoja-asetuksen 10 artiklaan.

80. Hallituksen esitys eduskunnalle EU:n yleistä tietosuoja-asetusta täydentäväksi lainsäädännöksi 9/2018 vp, s. 91.

ilmoittaa tietojen käyttötarkoitusta.⁸¹ Toisaalta ainakin silloin, kun pyyntö koskee suurempaa joukkoa tuomioita, tietopyynnön ratkaisevan viranomaisen on selvitettävä, onko tietojen pyytäjällä henkilötietojen suojaa koskevien säännösten mukainen oikeus käyttää ja tallettaa pyydettyjä tietoja.⁸² Sääntely ei kuitenkaan ole näiltä osin yksiselitteistä esimerkiksi sen suhteen, milloin on kyse suuresta joukosta tuomioita tai milloin jostain muusta syystä tietopyyntöön tulisi soveltaa julkisuuslain 16 §:n 3 momenttia ja edelleen kriteeriä henkilötietojen suojaa koskevien säännösten mukaisesta oikeudesta tallettaa ja käyttää luovutettavia henkilötietoja. Myös oikeuskäytännössä tietojen pyytämistä ja luovuttamista koskevia säännöksiä on sovellettu vaihtelevasti.⁸³

Vielä siinä vaiheessa, kun tietoja pyytänyt henkilö on saanut julkisen rikosasiaa koskevan tuomion tuomioistuimelta, tulee pohdittavaksi kysymys siitä, miten asiakirjassa olevia tietoja saa käyttää. Asiakirjan tai tiedon julkisuus ei siis ole sama asia kuin tiedon avoin saatavuus, eikä julkisuus vielä oikeuta tiedon julkaisemiseen.⁸⁴ Rikosasiaa käsiteltäessä tulee ilmi ja asiaa koskevassa julkisessa tuomiossa saattaa olla – ja usein onkin – yksityisyyden suojan piiriin kuuluvia tietoja. Näitä tietoja käsiteltäessä ja harkittaessa esimerkiksi tietojen julkaisemista tulee huomioida henkilötietojen suojaa koskeva sääntely ja se, että rikosasian käsittely julkisesti saattaa kuitenkin loukata rikosasian osapuolen yksityisyyden suojaa.⁸⁵

81. Mäenpää 2020, s. 295. Ratkaisukäytäntö vaikuttaa kuitenkin olevan tältä osin vaihtelevaa, ks. Jartti 2020; Lindroos-Hovinheimo 2022, erit. s. 759–762 ja EOAK/2808/2021, s. 5. Pääsääntö ei ole kuitenkaan poikkeukseton, vaan esim. asianosaisjulkisuuden toteuttamiseksi pyytäjän henkilöllisyys on tietenkin selvitettävä.

82. Aiheesta lähemmin esim. Jartti 2020, erit. s. 68–72, 78 ja Lindroos-Hovinheimo 2022, s. 756–759. Ks. myös OM:n vastine HE 273/2022 vp:tä (rauennut) koskevaan lausuntopalautteeseen OM056:00/2022, jossa on voimassa olevaa sääntelyä koskeva seuraava maininta (s. 16): ”Julisten henkilötietojen rajoittamista rajaavat julkisuuslain 16 §:n 3 momentissa säädetty viranomaisen henkilörekisteriä koskeva luovutusrajoitus, joka edellyttää tietojen käyttötarkoituksen selvittämistä, kun asiakirjasta annetaan tieto kopiona, tulosteena tai sähköisesti. Henkilötiedot saanut tietosuojaa-asetuksen soveltamisalaan kuuluva rekisterinpitäjä on velvollinen käsittelemään saamaansa tietoa tietosuojasääntelystä seuraavien velvoitteiden mukaisesti ja viime kädessä rikoslaissa on säädetty rangaistavaksi yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen (ks. HE 273/2022 vp, s. 38). Näin ollen on mahdollista, että tietojen luovuttamisen yhteydessä viranomainen voisi kysyä myös tietojen käyttötarkoitusta.”

83. Tuomioistuinten ja oikeusasiamiehen ratkaisukäytännön analyysia Jartti 2020; Lindroos-Hovinheimo 2022 ja Voutilainen 2016, s. 514–522.

84. Esim. EIT:n ratkaisu Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland 27.6.2017, kohta 190: “the fact that the data in question were accessible to the public under the domestic law did not necessarily mean that they could be published to an unlimited extent”.

85. Esim. KKO 2005:136 ja KKO 2018:15. Ks. myös Melander 2019.

7. Miksi avoin saatavuus on ongelmallista siitä huolimatta, että tuomiot ovat lähtökohtaisesti julkisia?

Edellä esitetyllä tavalla ratkaisu yksityisyyden ja julkisuuden välillä perustuu aina pohjimmiltaan perusoikeuksien punnintaan yksittäistapauksessa. Toisaalta rikostuomioiden julkisuus näyttyy sääntelyn perusteella monimutkaisena ja epäselvänä kokonaisuutena. Se, voidaanko yksittäistä tuomiota tai kaikkia siihen sisältyviä tietoja antaa sitä tai niitä pyytävälle henkilölle, määräytyy kerroksittain prosessin eri vaiheissa tehtävän tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Asiaan vaikuttavat ainakin ratkaisut siitä,

- 1) määrätäänkö suullinen käsittely pidettäväksi yleisön läsnä olematta
- 2) salataanko ratkaisu kokonaan tai osittain
- 3) mitä yksittäisiä tuomion kohtia asiakirjasta peitetään tuomioistuimen salaamisratkaisun perusteella (asiakirjaa tuomioistuimelta pyydettyä ja luovutettaessa)
- 4) sovelletaanko tietopyyntöön julkisuuslain 16 §:n 3 momenttia sekä tietosuojalakia ja yleistä tietosuoja-asetusta ja niiden mukaista edellytystä tietoja pyytävän oikeudesta käyttää ja tallettaa viranomaisen henkilörekisteristä annettavia henkilötietoja.

Kun harkitaan julkisen tuomion julkaisemista avoimesti, voidaan lähteä siitä, että kysymys tietojen salaamisesta oikeudenkäyntijulkisuuslain mukaisesti on ratkaistu jo prosessin aiemmissa vaiheissa. Avoimesti julkaistut tiedot ovat kuitenkin kenen tahansa käytettävissä, joten niiden ollessa kyseessä ei voida selvittää tietosuojasääntelyn mukaisesti kussakin tilanteessa erikseen tietojen käyttäjän oikeutta käyttää ja tallettaa tietoja. Tietojen täytyy olla sellaisia ja sellaisessa muodossa, että niiden käyttäminen, hyödyntäminen ja julkaiseminen edelleen eivät loukkaa kenenkään yksityisyyttä tai henkilötietojen suojaa.⁸⁶ Rikostuomioihin liittyviä henkilötietoja käsiteltäessä on tietosuojalain 7 §:n 2 momentin mukaan huolehdyttävä tarvittavista suojatoimista. Näitä toimenpiteitä ovat lain 6 §:n 2 momentin 5 ja 6 kohdan mukaan muun muassa henkilötietojen pseudonymisointi ja salaaminen, mutta kuten edellä on todettu, säännöksen lista on suuntaa antava ja säännös jättää suojatoimenpiteistä päättämisen rekisterinpitäjän harkintaan.⁸⁷

86. Ks. lähemmin esim. Van der Sloot 2011, s. 219–236. Susanna Lindroos-Hovinheimo, Euroopan unionin tuomioistuimen punnintaa yksityisyydestä ja julkisuudesta: Vyräusioji tarnybinès etikos komisija, s. 94–105 teoksessa Päivi Korpisaari (toim.), Vapaita sanoja: Viestintäoikeuden vuosikirja 2022. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2023, erit. s. 104–105.

87. HE 9/2018 vp, s. 91.

Kysymys siitä, mitä tietoja avoimesti julkaistavaan tuomioon voidaan jättää, on siis jälleen epäselvä ja tapauskohtaista harkintaa edellyttävä yksityisen ja julkisen rajanvetoon liittyvä oikeudellinen ongelma, joka myös tuo lisää kerroksia jo valmiiksi monitahoiseen ja -vaiheiseen julkisuuden määrittämisprosessiin. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä koskevien julkaisuperiaatteiden mukaan oikeuden on julkaistessaan ennakkoratkaisusta julkista selostetta otettava huomioon, että selosteessa

”kuvataan asian aikaisempi käsittely tarpeellisin osin. Korkeimman oikeuden ratkaisu otetaan selosteeseen siltä osalta kuin oikeuskysymyksen kuvaamiseksi on tarpeen. – – Selosteen laatimisessa otetaan huomioon yksityisyyden suojaa koskevat vaatimukset. Henkilöiden ja yhteisöjen nimistä käytetään tarvittaessa korvaavia tunnuksia.”⁸⁸

Julkaisuperiaateissa ei ole avattu tarkemmin sitä, mitä ”yksityisyyden suojaa koskevien vaatimusten” huomioiminen käytännössä tarkoittaa. Julkisten selosteiden perusteella ei voida päätellä, onko nimien lisäksi poistettu muita tietoja, mitä mahdollisesti pois jätetyt tiedot ovat tai mihin ne liittyvät.

Joka tapauksessa lienee selvää, että ainakaan nykyisen sääntelyn rajoissa julkisia rikostuomioita tai niiden julkisia osia ei voida julkaista avoimesti sellaisenaan. Toisaalta on myös selvää, ettei yksittäisiä tuomioita voida anonymisoida, koska anonymisointi edellyttää henkilön tunnistamisen estymistä peruuttamattomasti.⁸⁹ Käytännössä vaihtoehdoksi jää avoin julkaiseminen niin, että julkaistavat tuomiot on pseudonymisoitu, mikä puolestaan edellyttää niiden kirjoittamista vastaavaan muotoon kuin korkeimman oikeuden ennakkoratkaisujen julkiset selosteet. Pseudonymisoinnissa pitäisi varmistaa yleisen tietosuojasetuksen 4 artiklan 5 kohdan määritelmän mukaan, että henkilön tunnistamisen mahdollistavat henkilötiedot säilytetään niin, ettei tietoja yhdistämällä ole mahdollista tunnistaa henkilöä, jota pseudonymisoitu asiakirja koskee. Tällä tavoin pseudonymisoidun selosteen kirjoittaminen myös niin, ettei tuomiosta käy ilmi yksityisyyden suojan piiriin kuuluvia tietoja, on työlästä, eikä alempien tuomioistuinten resursseilla liene mahdollista julkaista selosteita kaikista tuomioista.

Käytännössä siis tuomioistuimet voivat julkaista avoimesti suhteellisen yksityiskohtaisia julkisia selosteita vain joistain antamistaan tuomioista. Kuten aiemmin on jo todettu, Anoppi-sovelluksen kehittämisen tavoitteena onkin nimenomaan se, että yhä useampi alempien oikeusasteiden tuomio tulisi avoimesti saataville. On kuitenkin kysyttävä, toteuttaako tämän tyyppinen vain joidenkin tuomioiden avoin julkaiseminen niitä periaatteellisempia ja laajempia tavoitteita,

88. Korkeimman oikeuden internetsivut osoitteessa <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ennakkopaatokset/ennakkopaatostenjulkaiseminen.html#> (vierailtu 5.5.2023).

89. Yleinen tietosuojasetus, johdanto-osan kohta 26. Ks. kuitenkin myös Rocher – Hendrickx – de Montjoye 2019, jonka mukaan oletetusti anonymisoidunkin datan perusteella on mahdollista tunnistaa uudelleen yksittäisiä henkilöitä.

joita avoimen saatavuuden lisäämiselle ja myös Anoppi-sovelluksen kehittämiselle on asetettu. Tavoitteena on ennen kaikkea se, että erilaisiin muun muassa tutkijoiden, toisten viranomaisten ja kansalaisten tiedontarpeisiin pystyttäisiin vastaamaan paremmin.⁹⁰ Edelleen näiden tavoitteiden taustalla vaikuttavat datan taloudellisen hyödynnettävyyden ja vapaan liikkuvuuden intressit.

Toisaalta koska avoin julkaiseminen liittyy olennaisesti julkisuuteen ja sen toteuttamiseen, tavoitteita tulisi arvioida myös suhteessa oikeudenkäynnin julkisuuden funktioihin eli siihen, minkä vuoksi oikeudenkäynnin julkisuus ylipäänsä on tärkeää. Tiivistetysti oikeudenkäynnin julkisuuden tarkoituksena on edellä esitetysti mahdollistaa tiedon saaminen tuomioista sekä tuomioistuimien toiminnan arvioiminen, kritiikki ja valvonta. Näiden ajatellaan edelleen edistävän oikeusturvaa, tuomioistuimia kohtaan tunnettua luottamusta sekä yhdenvertaisuuden ja ennakoitavuuden toteutumista.⁹¹ Voiko useampien rikosasioita koskevien tuomioiden julkaiseminen avoimesti edistää näiden tarkoitusten saavuttamista ja ovatko tavoitteet saman suuntaisia vai ristiriidassa avoimen saatavuuden lisäämisen tavoitteiden kanssa?

Avoimeen julkaisemiseen liittyy ristiriita: tuomiot ja niissä oleva tieto tulevat suuremman joukon saataville, mutta julkaisuvaiheessa tiedon määrää on rajoitettava, jotta yksityisyyden ja henkilötietojen suojaa ei loukattaisi. Tällöin tietoa on saatavissa sisällöllisesti vähemmän, kun tuomioista voidaan julkaista varsinaista julkista tuomiota suppeampi versio ja sekin vain murto-osasta tuomioita.⁹² Mitä anonyymimpi asiakirja on, sitä vähemmän siinä on informaatiota ja sitä vähemmän se tyydyttää kenenkään tiedontarpeita.⁹³ Avoimesti julkaistujen tuomioiden

90. Anoppi-hankkeen internetsivut osoitteessa <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM042:00/2018> (vierailtu 28.6.2023).

91. Esim. Tapanila 2010, s. 29–32.

92. Avoin julkaiseminen saattaisi johtaa myös siihen, että tuomiot ja niiden perustelut olisivat jo valmiiksi hyvin niukat, jolloin riski yksityisyyden suojan loukkaamisesta vähenisi eikä tuomioiden pseudonymisointi aiheuttaisi niin paljon lisätyötä julkaisemisvaiheessa. Ks. myös Jaatinen 2014, s. 37 ja Gisela Juutilainen, Yksityiselämän suojaa koskevan periaatteen merkityksestä rikostuomion perustelemisessa, s. 425–439 teoksessa Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo Ojala (toim.), Rikostuomion perustelemine. Helsingin hovioikeus 2005, s. 438: ”Se, kuinka laajasti yksityiselämään liittyviä tietoja otetaan tuomioon, riippuu myös siitä, kenelle tuomio ensi sijassa kirjoitetaan ja mitkä tahot sillä on tarkoitus saada vakuuttuneeksi eli ketkä ovat tuomion adressaatit.”

93. ”Data can be either useful or perfectly anonymous but never both”, Ohm 2010, s. 1704. Myös Van der Sloot (2011, erit. s. 234–236) päätyy vastaavaan lopputulokseen ja ehdottaa suositumusta keinona mahdollistaa julkisen sektorin hallussa olevan datan avoin julkaiseminen henkilötietojen suojaa loukkaamatta. Tuorin mukaan oikeusjärjestyksen kehitystä koskevan yhteiskunnallisen keskustelun edellytyksenä on mm. päätösten perustelujen kirjoittaminen ”niin, että ratkaisun pohjana olevat oikeudelliset näkökohdat tuodaan avoimesti ja ymmärrettävästi esille”. Tuori 2002, s. 249. Tämän lisäksi ratkaisun ja sen perustelujen ymmärrettävyyttä edellyttää, että lopputulokseen vaikuttaneet olennaiset tosiseikat tuodaan esiin, ja näihin liittyvät rikosjutuissa usein yksityisyyden tai henkilötietojen suojan piiriin kuuluvia seikkoja.

perusteella olisi siten vaikeampaa arvioida, kritisoida ja valvoa tuomioistuinten toimintaa, koska niissä olisi sisällöllisesti vähemmän tietoa kuin alkuperäisessä tuomiossa tai sen julkisissa osissa. Tässä mielessä avoin julkaiseminen käytännössä kaventaisi oikeudenkäynnin julkisuuden funktioiden toteutumista. Vastaavalla tavalla Anoppi-sovelluksen tavoitteena oleva eri tahojen tiedontarpeisiin vastaaminen tai taloudellisen hyödyn tavoite ei välttämättä toteutuisi, joskin jälkimmäistä on erityisen vaikea arvioida.⁹⁴ Pseudonymisoituna julkaistujen tuomioiden osalta tulisi pohdittavaksi (tapauskohtaista harkintaa käyttäen) myös se, kenelle alkuperäinen pseudonymisoimaton tuomio voitaisiin luovuttaa, mitä tarkoitusta varten ja millä ehdoilla.

Toinen ongelma liittyy siihen, kuka päättää, mitä tuomioita julkaistaan avoimesti, millä perusteella ja minkä sisältöisenä. Viranomaisen hoitaessa itse tiedottamisen omasta toiminnastaan ja päättäessä, mitkä ratkaisut julkaistaan avoimesti, se pystyy käyttämään julkaisemista esimerkiksi oman julkisuuskuvansa hallintaan julkaisemalla ja saattamalla tiedoksi vain oman toimintansa ja asemansa kannalta hyödyllisiä tai itselleen edullisia tietoja.⁹⁵ Oikeudenkäynnin julkisuus kritiikin ja valvonnan välineenä ei toteudu sen tyypisessä valvonnassa, jossa valvottava itse päättää, missä yksittäisissä asioissa ja kuinka laajasti valvonta sallitaan, eikä muuta keinoa saada tietoa viranomaistoiminnasta olisi.⁹⁶ Yleisö ei voisi tietää, minkälaisia tuomioita on päätetty jättää julkaisematta eikä myöskään sitä, mitä tietoja julkaistuista tuomioista on jätetty henkilötietojen suojaamisen vuoksi tai muusta syystä pois. Yksittäinen tuomio jostain tietyn tyypisestä rikosasiasta ei vielä kerro paljoakaan tuomioistuimen toiminnasta yleisesti tai edes sen ratkaisukäytännöstä kyseisenlaisissa rikoksissa. Käsityksen saaminen tuomioistuimen toiminnasta tai ratkaisukäytännöstä joissain tietyissä rikoksissa edellyttää useisiin (samankaltaisiin) tuomioihin perehtymistä.⁹⁷

94. Se, toteutuvatko avoimeen julkaisemiseen yleisesti liitetyt tavoitteet käytännössä, on aina tapauskohtaista riippuen julkaistavasta tiedosta. Samoin on vaikeaa ennakoita ja laskea avoimesta julkaisemisesta mahdollisesti saatavaa taloudellista hyötyä, kun useimmiten ei ole tiedossa, millaisiin tarkoituksiin dataa lopulta tullaan käyttämään. Marijn Janssen – Yannis Charalabidis – Anneke Zuiderwijk, Benefits, Adoption Barriers and Myths of Open Data and Open Government. *Information Systems Management* 29(4) 2012, s. 258–268, 260.

95. Esim. Zuiderwijk – Janssen 2014, s. 149. Ks. myös Ida Koivisto, Miksi läpinäkyvyyden ihanne globalisoituu? *Lakimies* 3–4/2021, s. 333–356, 347–348 ja Koivisto 2022, s. 137–141. Myös oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiossa tavoitteeksi on asetettu nimenomaan se, että ”tuomioistuinten toiminta näyttäytyisi avoimempana”, mikä viittaa pikemminkin julkisuuskuvan hallintaan kuin toiminnan muuttamiseen jollain tavalla avoimemmaksi. Arviomuistio 2022, s. 96. Samoin Männingin ajatus (massa)julkisuudesta kurin ylläpitämisen keinona viittaa osittain siihen, että yleisölle on luotava käsitys siitä, että julkinen valta pitää yllä järjestystä. *Männing* 2005, s. 209.

96. Tiedotusvälineiden oikeudesta uutisoida tuomioistuinten rajoittamatta aiheita ja käsittelytapaa ks. Tapanila 2010, s. 19.

97. Ks. kuitenkin tiedottamisen ja ratkaisujen julkaisemisen hyödyistä sekä mahdollisuuksista sitä kautta vaikuttaa ohjausvaikutuksen toteutumiseen Tapanila 2010, s. 32.

Edelleen jollei tuomioita pystytä anonymisoimaan täysin, saattaa olla yhdenvertaisuusnäkökulmasta ongelmallista julkaista joitain tiettyjä tuomioita, jotka oletettavasti herättävät yleisön ja median kiinnostusta. Kun edes anonymisoiminen ei välttämättä estä yksittäisen henkilön tunnistamista tietomassasta⁹⁸, nimi- ja paikkatietojen poistaminen tai sitä jossain määrin laajempi pseudonymisoiminen ei takaa sitä, etteivätkö yksittäiset henkilöt olisi tunnistettavissa. Ongelmaa korostaa se, että useimmiten laajan yleisön näkökulmasta kaikkein kiinnostavimmat ratkaisut liittyvät vakavimpiin rikoksiin, kuten seksuaali- ja henkirikoksiin ja lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin, joissa myös yksityisyyden suojaamisen intressit ovat vahvimmat. Toiseksi usein yksityisyyden suojan ytimeen kuuluvat tiedot ovat sellaisia, joilla on rikosasioissa olennainen vaikutus ratkaisun lopputulokseen.⁹⁹ esimerkiksi törkeiden tekemuotojen kvalifointiperusteet saattavat liittyä uhrin asemaan ja rangaistuksen koventamisperusteissa huomioidaan muun muassa rasistinen tai muu vihamotiivi. Julkisuuden laajentamisessa on myös riskinsä oikeusturvan ja oikeuksiin pääsyn näkökulmasta.¹⁰⁰ Lisäksi on mahdollista, että salaamista vaadittaisiin jo rikosprosessin aikana aktiivisemmin ja vaatimuksiin suhtauduttaisiin eri tavalla, jos tuomioiden julkaiseminen avoimesti olisi tavanomaista.¹⁰¹ Tätä kautta avoin julkaiseminen voi vaikuttaa jo varsinaista julkaisemista edeltävään tietojen julkisuutta ja salaamista koskevaan harkintaan.

8. Johtopäätökset

Läpinäkyvyyden tai avoimuuden korostaminen on selvä trendi¹⁰² samoin kuin tavoite lisätä avointa dataa, sen vapaata liikkuvuutta ja taloudellista hyödynnettävyyttä. Toisin kuin voisi olettaa, avoimen datan lisääminen ei kuitenkaan

98. Rocher – Hendrickx – de Montjoye 2019.

99. Ks. myös Juutilainen 2005, erit. s. 432–437.

100. ”Yksilön edun vuoksi taas on pidettävä salassa esimerkiksi yksilön persoonallisuutta voimakkaasti loukkaavat tiedot. Paitsi että tällaisten tietojen tuleminen julkisiksi loukkaisi henkilön yksityiselämän suojaa, se saattaisi joissakin tilanteissa johtaa jopa siihen, että asianosainen mieluummin luopuu koko oikeudenkäynnistä kuin alistuu häntä koskevien tietojen julkisiksi tulemiselle. Näin vaikuttaessaan oikeudenkäynnin julkisuus estäisi tosiasiallisesti henkilöä pääsemästä oikeuksiinsa ja käyttämästä hänelle perus- ja ihmisoikeutena kuuluvaa oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.” HE 13/2006 vp, s. 5/I.

101. Vrt. Jaatinen 2014, s. 37 ja Juutilainen 2005, s. 438, jonka mukaan tuomioon otettaviin yksityiselämään liittyviin tietoihin vaikuttaa se, keille tuomio kirjoitetaan ja keitä sillä pyritään vakuuttamaan. Vastaavalla tavalla riski tietojen tulemisesta hyvin todennäköisesti julkaistuiksi prosessin päätyttyä saattaa vaikuttaa tuomion kirjoittamistavan ohella salaamiskäytäntöihin jo prosessin ollessa vireillä.

102. Läpinäkyvyydestä trendinä oikeudellisissa diskursseissa ja siitä, mitä käsitteen käytön laajenemisesta trendiksi seuraa, ks. Koivisto 2022, s. 151–175.

automaattisesti lisää avoimuutta tai toteuta avoimuuteen, läpinäkyvyyteen tai julkaisuuteen liitettyjä positiivisia arvoja tai vaikutuksia. Sen sijaan avoimen datan lisääminen julkaisemalla rikostuomioita avoimesti verkossa vaikuttaa olevan osittain jopa ristiriidassa oikeudenkäynnin julkisuuden tavoitteiden kanssa.

Sisällöllisistä eroistaan huolimatta henkilötietojen suojaa koskeva sääntely ja yksityisyyden suojaa koskeva sääntely sinänsä vaikuttavat samaan suuntaan suojaten rikosprosessin osapuolten yksityisiä tietoja ja henkilötietoja ja yleisemmällä tasolla yksilön vapautta ja koskemattomuutta.¹⁰³ Niitä koskeva rinnakkain sovellettava ja toisistaan poikkeava sääntely kuitenkin lisää tulkinta- ja soveltamishaasteita tilanteissa, joissa tuomion luovuttamista ja ennen kaikkea julkaisemista harkitaan.

Avointa julkaisemista toteutettaessa edellytetään noudatettavan yksityisyyttä ja henkilötietojen suojaa koskevaa sääntelyä.¹⁰⁴ Siitä huolimatta, että tiedetään pelkästään tietosuojaa-asetuksen soveltamisen käytännön haasteet¹⁰⁵, ratkaisuksi ongelmaan on esitetty lähinnä teknologisia sovelluksia. Pseudonymisointityökalu ei merkittävästi paranna mahdollisuuksia julkaista useampia alempien oikeusasteiden tuomioita nimenomaan siksi, että jokainen avoimesti julkaistu tuomio on käytävä läpi ja tuomiosta poistettava yksityisyyden suojan piiriin kuuluvat tiedot sekä tiedot, joita henkilötietojen suojaa koskevan sääntelyn perusteella kuka tahansa ei saa kerätä ja käsitellä. Tällaisia tietoja tuomioissa on paljon enemmän kuin vain henkilöiden ja paikkojen nimet, joiden salaamista Anoppi-sovellus helpottaa ja nopeuttaa. Päätökset salattavista ja julkaistavista tiedoista on tehtävä hyvin monitahoisien ja tulkinnanvaraisen sääntelyn perusteella virkavastuulla.¹⁰⁶ Ehdotus teknisestä sovelluksesta ratkaisuksi tuomioiden anonymisoinniseksi avointa julkaisemista varten ei siis kiinnitä varsinaiseen tuomioiden julkaisemisen esteeseen lainkaan huomiota. Tämä kuvastaa hyvin teknosolutionismia, jossa digitaalisen teknologian innovaatioita pidetään tehokkaana ratkaisuna mihin tahansa yhteiskunnalliseen ongelmaan ja jossa todellinen, usein vaikutuksiltaan ja perusteiltaan monitahoinen ongelma jää kokonaan huomioimatta.¹⁰⁷

103. Lindroos-Hovinheimo 2018, s. 59.

104. Avoimen datan direktiivin 1 artiklan 4 kohta. Ks. myös johdanto-osan kohdat 16, 52 ja 71.

105. Esim. Bert-Jaap Koops, *The Trouble with European Data Protection Law*. Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series No. 04/2015, s. 1–14.

106. Ratkaisun vastuullisuutta ja painavuutta korostavat arkaluonteisten tietojen käsittelyyn liittyvät riskit, joita perustuslakivaliokuntakin on useissa lausunnoissaan eri asiayhteyksissä painottanut. PeVL 14/2009 vp, s. 3/I; PeVL 13/2016 vp, s. 4 ja PeVL 14/2018 vp, s. 5.

107. Evgeny Morozov, *To Save Everything, Click Here – The Folly of Technological Solutionism*. Public Affairs 2013.

Publishing criminal judgements as open data – The challenges of increasing access to public sector information and open data

KRISTIINA KOIVUKARI, LL.D., Postdoctoral Researcher, University of Helsinki

The EU directive on open data and the re-use of public sector information (Open data directive, 2019/1024) along with several European policy documents and action plans require that the public sector information is published as open data as far as the general data protection regulation (GDPR, 2016/679) allows. The goal is to increase the availability of public data as well as increase business opportunities by encouraging the dissemination of data. In this article, I examine whether the Finnish lower court judgements in criminal matters could be published as open data. In Finland, an AI tool has been created to automatically pseudonymise court decisions, hence, make the publishing process easier and quicker. However, I argue that the tool does not considerably help the pseudonymisation process, since it only conceals the names of the parties and the names of the places in the documents. In the court decisions there are usually also other kinds of sensitive and personal data that should be concealed before publishing the documents. Moreover, as the goals and means of publishing open data differ from those of ensuring the more traditional public access to documents, the requirement of publishing the court decisions as open data can end up limiting the amount of public information available.